

Fisionomie in die Grieks-Romeinse tyd

François Retief

Navorsingsgenoot, Universiteit van die Vrystaat

E-pos: retieffp@shisas.com

Louise Cilliers

Engels en Klassieke Kultuur, Universiteit van die Vrystaat

E-pos: cilliers.hum@mail.uovs.ac.za

UITTREKSEL

Fisionomie, die dissipline wat probeer om karaktereenskappe (selfs toekomsverwagtings) van die uiterlike voorkoms af te lei, het reeds in die pre-Sokratiese tyd ontstaan. In hierdie studie word die ontwikkelingsgeskiedenis daarvan in die Grieks-Romeinse tyd weergegee met 'n bespreking van die kerndokumente wat behoue gebly het, soos die pseudo-Aristoteliese Physiognomonica (3de eeu v.C.), Polemon se werke (2de eeu n.C.) en die sg. Anonymus Latinus (4de eeu n.C.). Die impak van fisionomie op die leefwyse van die antieke Grieke en Romeine, op die kunste, literatuur en openbare retoriek word in oënskou geneem, sowel as die raakvlakke met wetenskaplike geneeskunde en mantiese dissiplines.

ABSTRACT

Physiognomy in Graeco-Roman times

Physiognomy, the discipline which endeavours to deduce from individuals' exterior features their character, disposition, even destiny, originated in Pre-Socratic times. In this article the development of physiognomy in the Graeco-Roman era is reviewed, with emphasis on seminal publications like the pseudo-Aristotelean Physiognomonica (3rd century BC), Polemon's works (2nd century AD) and the so-called Anonymus Latinus (4th century AD). Its general impact on society and on the arts, literature and rhetorical techniques in particular is revisited, as well as its connections with medicine and mantic disciplines.

1. INLEIDING

Fisionomie is die dissipline wat probeer om 'n persoon se persoonlikheid, selfs toekomsverwagtings, af te lei van sy/haar uiterlike voorkoms. Dit is 'n baie ou pseudowetenskap wat sy oorsprong in die pre-Sokratiese era het maar wat vandag nog steeds in sekere kringe aftrek vind.^{1,2} In die algemene spreektaal kom fisionomiese oorblyfsels nog voor, soos bv. die verwysing na 'n persoon se "sterk neus" of "swak ken". In hierdie studie word die besondere impak van fisionomie in die Grieks-Romeinse tyd bespreek, toe dit deur filosowe en wetenskaplikes met erns bejeën en raakvlakke gesoek is met o.a. die mediese wetenskap, mantiese dissiplines soos astrologie en droomverklaring, die retoriek, en kultuurontwikkeling.

2. KERNDOKUMENTE

Förster het teen die einde van die 19de eeu in sy omvangryke werk, *Scriptores Physiognomici* Vol. I (1884) en Vol. II (1893), die antieke fisionomiebronne saamgevat. Benewens die 3 werke hieronder behandel, sluit dit vele anonieme fragmente, Hippokratiese fragmente en geskrifte van Alkmaeon in.³

2.1 Die pseudo-Aristoteliese *Physiognomonica* (3de eeu v.C.)

Hierdie werk was grotendeels die hoeksteen van antieke denke oor fisionomie. Förster meen dat die kopie wat vandag bestaan nie volledig is nie, en dat die oorspronklike bron meer uitgebreid was. Die werk is waarskynlik saamgestel deur outeurs uit die Peripatetiese skool (maar nie Aristoteles self nie) en het aanvanklik uit 2 dele met 6 seksies bestaan wat op 'n later datum in een volume saamgevat is.

Ter inleiding word die hoofuitgangspunt in fisionomie gedefinieer, naamlik dat 'n mens se siel, sy karaktertrekke en optrede nou verweef is met fisiese tekens en voorkoms. Dit is egter nie moontlik om 'n mens se persoonlikheid uit enkele

fisiese kenmerke af te lei nie omdat gesigsuitdrukking van tyd tot tyd mag wissel. 'n Breë spektrum toepaslike observasies is dus nodig voordat 'n diagnose gestel kan word. 'n Direkte verband tussen diere en mense is getrek. Ooreenkoms met 'n leeu sou bv. op edelheid en dapperheid dui, terwyl ooreenkoms met 'n panter op sluideid en lafhartigheid sou dui. Dan volg 'n beskrywing van daardie liggaamsdele wat karakter openbaar, die gepaste voorkoms van iedere liggaamsdeel en die karaktertrekke wat dit mag aandui, soos bv. eerlikheid of skelmheid, dapperheid of lafhartigheid, woede of emosionele stabiliteit, en nederigheid of verwaandheid. Persoonlikheidskenmerke van mans en vroue word gekontrasteer – manlikheid word bv. geassosieer met dapperheid en eerlikheid, terwyl die vrou neig na sluideid, onderdanigheid en swakheid. So word die leeu ook kenmerkend van die man, en die panter van die vrou. Dan word liggaamsdele sowel as kenmerkende stemafwykings, liggaamspostuur en houding in groot detail geanaliseer, en word daar uitgewys dat die gesig, nek, bors en skouergebied die mees beduidende fisionomiese inligting verskaf, gevolg deur die bene en voete, en laastens die buik.

2.2 Polemon (2de eeu n.C.)^{1,3,4}

Polemon was Sofis en redenaar, oorspronklik van Laodicea en Smirna, maar later die vertroueling van keiser Hadrianus in Rome (2de eeu n.C.) Die werk wat hy oor fisionomie geskryf het was die uitstaande bydrae van sy loopbaan, en was sterk beïnvloed deur die bovermelde pseudo-Aristoteliese geskrif, maar ryklik aangevul met voorbeelde uit sy eie ervaring. Van sy oorspronklike Griekse manuskrip het vir ons net 'n enkele sin bewaar gebly, maar die Sofis, **Adamantius**, het in die 4de eeu n.C. 'n Griekse samevatting daarvan die lig laat sien. In die 14de eeu is ook 'n Arabiese vertaling gemaak wat in die 19de eeu in Latyn vertaal is. Die interpretasie van die Arabiese weergawe moet egter met omsigtigheid hanteer word omdat die outeurs dit klaarblyklik 'n kultureel-religieuse Islam-inslag gegee het.

Die Adamantius-weergawe is as opsomming relatief kort en is die mees gesistematiseerde fisionomieteks wat beskikbaar is. Die meer omvattende Arabiese werk is ongesistematiseerd, maar kenners meen dat dit meer kenmerkend van Polemon se styl was. Ten opsigte van basiese beginsels kom dit ooreen met die pseudo-Aristoteliese werk insoverre dit ook op ooreenkomste tussen mense en diere, en verskille tussen mans en vroue wys. Fisiese kenmerke word egter in veel meer detail behandel, en een derde hiervan word gewy aan die oë. Die grootste verskil lê in Polemon se uitgebreide gebruik van voorbeelde om sy standpunte te staaf – en die oorgrote meerderheid hiervan behels persone aan hom bekend. In sy heldeverering van keiser Hadrianus word sy oë bv. uitgewys as besonder mooi, vol lig met 'n skerp visie en buitengewone helderheid; die oë van Favorinus, andersyds, is donker, skelm en spreek van 'n onbetroubare en swak karakter. Terwyl Aristoteles en die Peripatetiese skrywers nog probeer het om 'n fisiologiese basis vir hul fisionomiese verklarings te vind, ignoreer Polemon hierdie aspek: hy differensieer naamlik nie tussen fisiese tekens wat aanduidend van 'n karaktertrek en dié wat die gevolg daarvan kon wees nie.

2.3 Die sg. *Anonymus Latinus* (4de eeu n.C.)^{1, 3, 4}

Hierdie minder bekende geskrif, anoniem in Latyn opgestel, word deur Evans gesien as slegs nog 'n samevatting van Polemon se werk, maar dit het klaarblyklik ook wortels minstens in Loxus se verlore geskrifte en die pseudo-Aristoteliese geskrif. Dit tel vandag onder die belangrike fisionomiebronne uit die antieke era, maar bevat nie bydraes wat beduidend nuut is in vergelyking met dit wat reeds hierbo gedek is nie.

3. ONTWIKKELINGSGESKIEDENIS VAN FISIONOMIE

3.1 Pre-Sokratiese era

Barton¹ haal **Mesopotamiese** geskrifte uit die vroeë 2de millennium v.C. aan waarin fisionomiese konsepte voorkom, soos dat mans met hare op hul bors en skouers 'n gelukkige liefdeslewe kan verwag, dat persone wat in hul slaap lag, sieklik sal wees en dat mans met verwronge gesigte en prominente regteroë, ver van hul huise deur honde verteer sal word. Verskeie afleidings omtrent 'n vrou se vermoë om swanger te raak en geboorte te skenk is ook gemaak uit die voorkoms van 'n swanger vrou se borste (bv. as die regterbors lank is, sal sy nie kinders kan hê nie) en naeltjie (bv. as die naeltjie laag sit, sal sy kinders kan hê); ook oor die geslag van die fetus was daar voorspellings (bv. as die regterbors groter is, verwag sy 'n seun).⁵ Die klem het hier oorwegend op toekomsvoorspelling geval, terwyl latere Grieks-Romeinse fisionomie meestal op karaktereienskappe gekonsentreer het. Verwysings na fisionomie in Egiptiese papirusse dateer uit 'n veel later tydperk gelyklopend met die vroeë Griekse beskawing.^{4, 6} Dit is interessant om daarop te let dat wanskapeheid in antieke Egipte geen negatiewe oordele uitgelok het nie – Sullivan⁷ suggereer dat dit moontlik te wyte kan wees aan die feit dat Egiptiese gode uitgebeeld is as 'n fusie van animistiese en antropomorfe wesens, en dat wanskapeheid miskien dus selfs as 'n teken van goddelikheid beskou is. Daar is bv. ook getuienis van verskeie dwerge wat hoë regeringsposisies beklee het.

Bremmer en Roodenburg⁸ meen dat **Homeros** (8ste eeu v.C.) se karaktertipering deur middel van liggaamsbewegings as 'n fisionomiese verskynsel gesien moet word. Wanneer helde soos Ajax en Hektor in die "Ilias" bv. met lang hale die slagveld betree, dui dit op hul dapperheid en doelgerigtheid. Die verband wat Homerostelkens tussen menslike karaktertrekke (bv. onverskrooktheid, edelheid) en diere-optrede (bv. die leeu se

dapperheid) sien, herinner ook aan die fisionome in latere eeue. **Pythagoras** (6de eeu v.C.), en in mindere mate sy dissipel, **Alkmaion**, is deur vele gesien as die skeppers van fisionomie as dissipline.^{1, 2} Aulus Gellius⁹ (1ste eeu n.C.) het vertel dat Pythagoras sy dissipels op fisionomiese beginsels gekeur het deur na hul houding en voorkoms te kyk. Pythagoras self het natuurlik geen geskrifte nagelaat nie.

3.2 Vyfde eeu v.C. en daarna

Tydens die 5de eeu v.C., die "Goue Eeu van Atene", is fisionomie aansienlik uitgebou. **Loxus**, 'n Griekse geneesheer, het 'n volwaardige gids oor die onderwerp opgestel wat in later eeue as deskundig aangehaal is, maar wat vir ons verlore gegaan het.^{1, 4} Die **Sofistiese beweging** wat in hierdie tyd tot stand gekom het en tot ongeveer die 3de eeu n.C. voortbestaan het, het fisionomie sterk ondersteun en van die beginsels gebruik gemaak om hul eie gedragsleer en etnografiese filosofieë te onderskraag.² Die wysgeer **Euthenes** was bekend daarvoor dat hy die diepste karaktertrekke uit die bestudering van die gesig kon aflei.¹ Volgens Diogenes Laertius¹⁰ (3de eeu n.C.) het **Antisthenes**, stigter van die filosofiese skool bekend as die Cynici, in die 3de eeu 'n studiestuk (nou verlore) oor fisionomie opgestel, waarna Aristoteles oënskynlik ook later verwys het.¹ Op 'n later stadium vertel Cicero (1ste eeu v.C.)¹² van 'n bekende fisionoom, **Zopiros**, wat Sokrates ná 'n fisionomiese ontleding as 'n dom vrouejagter gediagnoseer het vir wie 'n onaangename dood sou voorlê. Volgens Apuleius¹¹ het **Sokrates** sy volgelinge (onder andere Plato) d.m.v. fisionomiese kriteria geselekteer omdat hy geglo het dat die siel in die gesigsvoorkoms gereflekteer word. **Hippokrates** (5de/4de eeu v.C.) is in later eeue deur Galenus (2de eeu n.C.) aangewys as die ware grondlegger van fisionomie.⁴ Met hierdie stelling moet versigtig omgegaan word, want as groot bewonderaar van Hippokrates was Galenus geneig om kernsieninge aan hom toe te dig wat nie noodwendig gestaaf kon word nie. Galenus se bewering dat dit volgens Hippokrates vir 'n geneesheer noodsaaklik sou wees om fisionomie te ken,¹ kon bv. nie uit die Hippokratiese geskrifte bevestig word nie. Die **Corpus Hippocraticum** bevat egter wel stellinge wat as fisionomies van aard vertolk kan word;¹ so bv. is verskeie afleidings omtrent die geslag van die fetus gemaak uit die voorkoms van 'n verwagte moeder – 'n gesonde gelaatskleur sou op 'n seun dui, terwyl 'n bleek voorkoms sou aantoon dat dit 'n dogter is.²⁷

Zeno, stigter van die Stoïsynse Skool in die 4de eeu v.C., sowel as latere **Stoïsyn** (tot in die 3de eeu n.C.), het 'n lewendige belangstelling in fisionomie getoon.⁴ Zeno was bv. oortuig dat karakter in die gesiguitdrukking weerspieël word, en sy opvolger, **Kleanthes**,⁴ het 'n handboek geskryf oor hoe skelms, lafaards, verwyfdes en egbrekers fisionomies uitgeken kan word. By geleentheid het sy studente 'n losbol wie se hande grof was van harde werk in die platteland, na Kleanthes gebring en gevra dat hy 'n uitspraak moet lewer oor die persoon se karakter. Kleanthes was aanvanklik verward en het die man weggejaag, maar toe die losbol toevallig aan die nies raak, het Kleanthes uitgeroep: "Ek het dit! Hy is verwyf".¹³ **Seneca** (1ste eeu n.C.) was 'n latere Stoïsyn wat oor die onderwerp geskryf het. In sy dialoog *De Ira* 1.1.3 het hy bv. die woedende man beskryf as "uitdaging, met 'n dreigende en onvriendelike voorkoms en 'n grimmige uitdrukking, haastige tred, onrustige hande ... en vinnige en harde asemhaling..."³² In die oordenkinge van die filosoof-keiser **Marcus Aurelius**, ook 'n Stoïsyn, konstateer hy dat 'n persoon onoortuigend oorkom as hy sê "Ek sal absoluut reguit met jou praat", aangesien opregtheid "op mens se voorkop geskryf moet wees, 'n eggo moet vind in mens se stemtoon, en uit jou oë moet straal..."³³

Aristoteles (4de eeu v.C.) het indringend ingegaan op die beginsels en toepassing van fisionomie.^{1,2,4} **Plinius** en **Diogenes Laertius** het later beweer dat 'n besonder gesaghebbende werk oor die onderwerp wat in hierdie tyd verskyn het, deur hom opgestel is. Sedertdien het dit duidelik geword dat alhoewel Aristoteles inderdaad oor die onderwerp geskryf het, die besondere werk deur lede van sy Peripatetiese skool opgestel is. Dit is vandag bekend as die **pseudo-Aristoteliese Physiognomonica**.^{1,2,4} **Theophrastus**,¹⁵ student en opvolger van Aristoteles as hoof van die Peripatetiese skool, het in sy *Karakters* 30 kostelike sketse van tipiese persoonlikhede weergegee wat aan fisionomie herinner maar nie werklik daarby inskakel nie.

3.3 Die era na Christus

Praktiese uitlewing van fisionomiese beginsels spreek uit 'n verhaal van **Plutarchus**¹⁶ waarvolgens Sulla (1ste eeu v.C.) tydens die besoek van 'n Partiese afvaardiging, deur 'n Chaldese waarsêer op grond van sy gestalte en voorkoms uitgewys is as 'n toekomstige leier van Rome (veral op grond van die skerp en dominerende kyk in sy blougrys oë, en sy wit vel met rooi vlekke wat op 'n uitdagende houding en felle woede dui).

In sy ensiklopediese werk, die *Naturalis Historia*, het **Plinius**²¹ ook aandag aan fisionomiese teorieë gegee en verder voortgebou op Aristoteliese teorieë oor fisiese tekens wat lewensduur aandui: min tande, baie lang vingers, 'n grys gelaatskleur en verskeie gebroke lyne in die handpalm sou dui op 'n kort lewe, terwyl krom skouers, een of twee ongebroke lyne in die handpalm, meer as 32 tande en groot ore op 'n lang lewe sou dui.

Die twee bekende geskiedskrywers van die laat 1ste/begin 2de eeu n.C., t.w. Tacitus en Suetonius, het gereeld op fisionomiese waarnemings en beskrywings gesteun waaruit karaktertrekke direk of indirek afgelei kon word. So het **Tacitus** se negatiewe uitbeelding van Tiberius se uiterlike grootliks bygedra tot die onuitwisbare beeld van hierdie (in werklikheid uiters bekwame) keiser as 'n eensame, bouse, konkelende ou man wat sy dae op die eiland Capri met allerlei onheilige aktiwiteite deurgebring het, soos o.a. blyk uit sy beskrywing van Tiberius op sy oudag: "hy was lank, besonder maer en het krom geloop, en het 'n kaalkop gehad en 'n gesig vol pokmerke, met pleisters hier en daar".³⁴ Hierdie beskrywing staan in skerp kontras met Tacitus se uitbeelding van sy skoonvader, die generaal Agricola, vir wie hy beskryf het as "grasies eerder as dominerend, met niks vreesaanjaends in sy voorkoms nie ... 'n mens sou maklik kon glo dat hy 'n goeie man was, en graag glo dat hy 'n groot figuur was."³⁵

Suetonius, wat heel waarskynlik vir Polemon geken het (lg. was in Rome tydens die regering van keisers Trajanus en Hadrianus toe Suetonius aan die hofhouding verbonde was), het in sy keiserbiografieë talle beskrywings van die keisers se uiterlike ingevleg waaruit karaktereienskappe afgelei kan word. Evans⁴ het hierdie beskrywings in verband gebring met die pseudo-Aristoteliese teorieë en met passasies van Polemon. Suetonius¹⁷ het bv. Augustus se lewe en karakter baie positief geëvalueer, en dit stem dan ook ooreen met sy positiewe beskrywing van Augustus se uiterlike: "hy het helder, glinsterende oë gehad, en hy wou hê dat mense moes glo dat daar 'n soort goddelike krag in hulle was; hy het ook daarvan gehou dat as hy na iemand kyk, dié sy oë sou laat sak asof voor die helderheid van die son". Die feit dat sy hare effens krullerig en byna blond was, sou 'n teken van dapperheid en standvastigheid wees; dat sy wenkbroue ontmoet het, was 'n teken van skoonheid; sy middelmatige grote ore sou weer dui op groot waaksaamheid in die uitvoering van take, terwyl sy effense krom

neus 'n aanduiding van grootmoedigheid was; sy velkleur wat tussen blas en lig was, was 'n teken van 'n sterk karakter. Hierdie beskrywing van Augustus verskil grootliks van dié van Caligula wie se fisiese voorkoms Suetonius as 'n spieëlbeeld van sy perversiteit gesien het: sy oë en slape was ingedoke ('n teken van bedrieglikheid en naywer); hy was baie lank en besonder bleek ('n teken van lafhartigheid), en sy gesig was breed en nors ('n teken van onnoselheid). Hierdie fisionomiese beskrywings moet ook gesien word teen die agtergrond van vergelykings van eienskappe met diere – in Augustus se geval stem dit ooreen met dié van die leeu wat die perfekte manlike tipe simboliseer en in Caligula s'n met dié van die panter, wat laag en skelm is, met 'n liggaam wat uit proporsie is.⁴

Die 2de en 3de eeu is gekenmerk deur beduidende bydraes. **Galenus**,^{1,14} die grootste geneesheer van die tyd, het homself gedistansieer van waarsêery en die towerkuns, maar tog geglo dat fisionomie, soos oorspronklik daargestel deur Hippokrates, wetenskaplike waarde het. Hy beklemtoon besigtiging van die pasiënt as essensieel vir korrekte diagnose en prognosestelling (weereens geskoei op Hippokratiese geneeskunde), en in die proses word pasiëntvoorkoms pertinent gekoppel aan siektetoestande. Barton probeer om meeste hiervan as blote toepassings van fisionomie af te maak,¹⁸ maar sy argument gaan nie op nie. Gemeet aan moderne standaarde het Galenus se wetenskaplike kennis vanselfsprekend baie tekort geskiet, maar foutiewe interpretasies ten spyte het hy eerlik probeer om uiterlike tekens wat by pasiënte waargeneem is, te koppel aan siektetoestande soos destyds begryp. Dit was onderskeibaar van fisionomiese beginsels van die tyd, en het op 'n verband met karakterkenmerke (nie siektetoestande nie) gekonsentreer. Die antieke humorale teorieë wat deur Galenus gekonsolideer is, het wel indirek 'n fisionomiese inslag gehad insoverre slym (*phlegma*, flegmaties), bloed (*sanguis*, "sanguine", optimisties) en gal (*khole*, "choleric", opvlieënd, melankolies, swartgallig, depressief) met die verloop van tyd in verband gebring is met spesifieke gemoedstoestande.¹⁴ Die humorale teorie was 'n poging van antieke geneesheer om die fisiologie van die menslike liggaam te verklaar, en is tot en met die Renaissance as wetenskaplik aanvaar.

Minder belangrike bydraes uit dié tydvak sluit in dié van **Juvenalis** (laat 1ste eeu n.C.) wat in sy satires van soms growwe fisionomiese beskrywings gebruik gemaak het om ongure karakters soos egbrekers en hoereerders uit te beeld.¹⁴ Verder was daar die Griekse filosoof-geneesheer, **Sextus Empiricus**, wat fisionomiese beginsels aanbeveel het,¹⁹ en **Magistias** van Smirna, aan ons bekend as 'n praktiserende fisionoom.¹⁹ **Kerkvaders** wat belang gestel het sluit in Clemens van Alexandrië, Dio Chrysostomus, Tertullianus en Origenes.¹⁴ Die uitstaande kontemporêre eksponent van fisionomie was **Polemon**.^{1,4,14} Hy was nie onkrities oor tekortkominge van sy stelsel nie, en by hom was fisionomie klaarblyklik 'n belangstelling en akademiese oefening eerder as beroep. Hy het die voorspellingswaarde (mantiek) van die dissipline beklemtoon, en in sy openbare retoriek fisionomie vernuftig gebruik om sy opponente deur ongunstige tipering af te kraak. Veral die redenaar-filosof, Favorinus ('n aangebore eunug) met wie hy in 'n hewige twis verwickel was, moes dit ontgeld. Die minagting wat daar jeens eunugs in die algemeen gevoel is, is op hom toegespits: hy het sagte wange en 'n groot mond met dun lippe gehad, 'n lang dun nek en dik bene en vlesige voete en sy ledemate was sag; sy stem was soos dié van 'n vrou – alles tekens van uiterste skaamteloosheid.¹⁴

'n Gesaghebbende (Latynse) werk oor fisionomie is aanvanklik aan Apuleius toegeskryf, maar dit het mettertyd geblyk dat dit van 'n veel latere oorsprong is. Hierdie

samevatting wat gebaseer was op grotendeels onbekende dele van die pseudo-Aristoteliese geskrif, Polemon se werk, sowel as die verlore geskrifte van Loxus (5de eeu v.C.), was waarskynlik in die 4de eeu n.C. deur 'n anonieme Latynse outeur opgestel, en staan dit bekend as die *Anonymus Latinus*.^{1,2,4}

3.4 Kritiek teen fisionomie

Verskeie skrywers het oor die eeue heen kritiek teen fisionomie uitgebring, waaronder reeds in die 5de eeu v.C. **Euripides** en in die 4de eeu **Hypereides**.² **Cicero** het dit duidelik gestel dat hy nie kon aanvaar dat 'n persoon se karaktertrekke en optredes vooraf bepaal word deur fisiese kenmerke waaroor hy geen beheer het nie.¹² Hy het ook daarop gewys dat lelike mense (soos Sokrates) uiters begaafd mag wees. **Plinius** het die uitgangspunte van fisionomie onaantrekbaar gevind, maar omdat Aristoteles (vir wie hy groot respek gehad het) dit aanvaar het, was hy bereid om die stelsel ook in sy eie geskrifte op te neem.²¹ **Artemidorus** (laat 2de eeu n.C.) was as professionele droomuitlegger (oneiroloog) uiters krities teenoor fisionomie wat hy as kompetisie vir sy eie beroep gesien het. Pack beweer dat sy kritiese ingesteldheid ook grotendeels die gevolg was van 'n persoonlike afkeur vir Polemon.²²

4. BESPREGING

4.1 Algemeen

Alhoewel fisionomie deur sy voorstanders as 'n wetenskap aangebied is, het die dissipline nooit werklik tot 'n ware wetenskap ontwikkel nie en word dit deur Schmidt as op sy beste “estetiese idealisme” gesien.² Vir persone soos Polemon was dit grotendeels 'n belangstellingsveld, maar vir andere soos Magistias en Zopiros was dit oënskynlik 'n beroep.¹ Gebaseer op die uitgangspunt dat persoonlikheid en karaktertrekke (selfs die siel) by mens en dier nou verbonde was aan uiterlike fisiese kenmerke, het fisionomie dan veronderstel dat persoonlikheid deur die bestudering van 'n mens se voorkoms bepaal kon word. Veral Polemon het geleer dat fisionomie ook mantesiese moontlikhede inhou. Benewens permanente uiterlike fisiese kenmerke, stemkwaliteit en bewegings, is afleidings soms ook gemaak van verworwe kenmerke, soos aangeleerde retoriese styl. Aristoteles, Peripatetiese skrywers en Galenus het probeer om die dissipline op basis van liggaamsfisiologie (soos destyds verstaan) te verklaar, maar Polemon het bloot empiriese stellings gemaak.^{1,3}

Deurgaans is beduidende toepassingsprobleme met die stelsel wel erken. Dit was bv. duidelik dat eenmalige waarnemings op 'n spesifieke oomblik nie tot betroubare fisionomiese beoordeling kon lei nie; 'n wye spektrum en herhaalde waarnemings was nodig. Bepaling van die ideale norm was moeilik.² Daar is bv. daarop gewys dat fisies ideale persone nie noodwendig ideale psiges en sielkundige vermoëns besit het nie. Sokrates en Cato het as goeie voorbeelde uitgestaan – hulle was fisies onaantreklike persone, maar het briljante verstandelike vermoëns gehad. Die Duitse skrywer, Herder, sou in die 18de eeu voorstel dat die Godheid as ideale fisionomiese norm gebruik moet word.²

Die oneiroloog Artemidorus se reaksie teen Polemon se fisionomie toon aan dat daar dermate 'n oorvleueling met droomuitlegging was dat fisionomie as 'n bedreiging vir oneirologie beskou kon word.²² Alhoewel die mantesiese komponent van fisionomie (in teenstelling met karakteruitlegging) wel deur Polemon beklemtoon is, was dit nie die geval by meeste ander bekende fisionome nie. Barton¹ bespreek die raakvlakke tussen fisionomie en astrologie, wat weereens veral wentel om toekomstvoorspelling by albei. Veral Adamantius se weergawe van Polemon beklemtoon hierdie gemeenskaplikheid.

4.2 Geneeskunde

Tempelgeneeskunde, veral in die Asklepios-tradisie, was grotendeels gebaseer op die uitleg van “inkubasie-drome” en die gebruik van afbeeldings van onder andere siek organe of ledemate (votiewe) om siektes af te weer. 'n Verbintenis met oneirologie en fisionomie is dus waarneembaar.²⁴ Daar was ook “wetenskaplike” raakvlakke met geneeskunde. Soos reeds gekonstateer, het Galenus (op twyfelagtige gronde) selfs beweer dat Hippokrates gesê het dat 'n kennis van fisionomie noodsaaklik is vir die doeltreffende praktisering van geneeskunde.²⁵ In die Corpus Hippocraticum kom net enkele opmerkings voor wat as fisionomies van aard beskou kan word.¹⁴ Die gedeelte uit die Hippokratiese *Regimen* wat deur Barton¹ aangehaal word, gee 'n siening weer oor die aard van die siel, gegrand op die wetenskaplike denke van die tyd, en is nie soos gesuggereer, op fisionomiese teorieë gegrand nie. Barton¹ se verdere aanhalings uit *Epidemies II* en *VI*⁶ verteenwoordig fisiese tekens kenmerkend van siektetoestande (waarvan nog veel meer uitgewys kan word²⁵) en is nie fisionomiese aanduiders van persoonlikheid nie. Evans¹⁴ se bewering dat die Hippokratiese werk *Lug, water en plekke* die hoeksteen van denke oor die fisionomie gelê het, kan nie gesteun word nie. Dié stuk handel oor die impak van omgewing en klimaatstoestande op menslike ontwikkeling en gesondheid, en verwys nie na die interaksie tussen fisiese voorkoms en persoonlikheid nie.²⁸ Hippokrates se bydrae tot fisionomie was dus gering en waarskynlik insidenteel, gesien die heterogene aard van die skrywers van die Corpus Hippocraticum.²⁹

Galenus, as mediese kolossus van die era na Christus, het meer direkte steun aan sekere fisionomiese konsepte gegee, maar dit het weereens 'n baie klein deel van sy totale bydrae verteenwoordig en hy het hom sterk teen enige waarsêery of towenary uitgespreek.¹⁸ Barton³⁰ se poging om 'n groot deel van Galenus se geneeskunde en veral sy sieninge oor prognose, gelyk te stel aan fisionomie en astrologie (op grond van die wetenskaplike onjuistheid daarvan, in die lig van moderne kennis) slaag nie, al het Galenus in later jare wel meer belangstelling in die astrologie begin toon. Soos deur Barton uitgewys het astrologie en fisionomie sekerlik oorvleuel, veral ten opsigte van mantesiese aspekte.³⁰ Geneeshere soos Loxus⁴ en Sextus Empiricus¹⁹ het dit wel aanvaar dat fisionomiese afleidings gemaak kan word, maar ons lees dit nie van ander bekende geneeshere van die tyd nie. Gegewe die gebrekkige mediesewetenskapskennis van die tyd, is dit nie verrassend dat die grense tussen ware geneeskunde en die pseudowetenskap, fisionomie, vaag was nie. Soos reeds gesê het die humorale teorie, die basis van die destydse fisiologie, gemaklik ingepas by fisionomiese denke insoverre humore soos bloed, water, slym en gal, direk geassosieer is met hitte, koue, klamheid en droogheid wat op sy beurt gekoppel was aan persoonlikheidstipes, soos bv. driftigheid, bedruktheid en ewewigtigheid. Daar was steeds 'n duidelike onderskeid tussen die empiriese pseudowetenskap van fisionomie, en die beredeneerde wetenskap van geneeskunde, hoe gebrekkig laasgenoemde ook al in die antieke tyd was.

4.3 Breë gemeenskap

Fisionomie het die Grieks-Romeinse gemeenskap op vele vlakke beïnvloed. Dit is duidelik dat geskiedskrywers soos Tacitus, Suetonius en Plutarchus in hul biografiese werke ten diepste beïnvloed was deur fisionomiese sieninge van hoe karaktertrekke en persoonlikheid in individue se voorkoms weerspieël word. So was hul beskrywing van 'n populêre keiser bv. nie noodwendig lewensgetrou nie, maar is volgens gepaste fisionomiese riglyne (vir bv. dapperheid, edelheid, vaderlandsliefde, ens.)

geïdealiseerd uitgebeeld. Misener⁶ en Schmidt² meen dat daar wel beïnvloeding kon gewees het, maar dat Evans dit te ver voer en dat dit meer waarskynlik is dat Suetonius bv. die fisiese beïnvloed het eerder as andersom.² Vir die Sofiste was 'n gepaste lewenswyse (gepaste stembuiging, gesigsuitdrukking, kleredrag, loopgang, ens.) baie belangrik en dit is grotendeels volgens fisiese norme ingeklee.² Dit is reeds uitgewys dat Homeros bv. lang treë as aanduidend van doelgerigte dapperheid by sy helde in die *Ilias* en *Odusseia* gebruik het. Bremmer en Roodenburg wys dat Homeros se “lang tree” mettertyd in die 5de en 4de eeue v.C. vervang is met die rustige gang van gesiene persone (bv. Plutarchus se Perikles) en van die opgevoede Griek in teenstelling met die onbeheerste gang van die onontwikkelde vreemdeling.⁸ Uit Xenophon³¹ se weergawe van Sokrates se gesprek met die beeldhouer Kleiton, is dit duidelik dat fisiese norme by beeldhouwerk 'n belangrike rol gespeel het – dit is egter nie net die realistiese uitbeelding van die voorkoms wat 'n lewensgetroue uitbeelding tot gevolg het nie, maar ook die emosies wat die uitgebeelde persoon ervaar, of soos Sokrates dit stel, “die aktiwiteite van die siel”. Dieselfde geld ook vir die skilderkuns.²

Vir die redenaar was korrekte optrede en gepaste gebare op die podium uiters belangrik.^{2, 4, 8} By redenaars soos Lucianus, Seneca, Cicero en Quintilianus was die gesigsuitdrukking die spieël van die intellek, moes die stembuiging hierby aanpas en is sekere houdings en aksies spesifiek ingeef. In hierdie opsig was Polemon as gesiene redenaar, opsteller van 'n fisiese handboek en vertroueling van die keiser, Hadrianus, 'n rolmodel.¹⁴ Tog is dit ironies dat hierdie dramatiese toepassing van fisiese konsepte in wese dikwels juis die dissipline se basiese aannames verkrag het: 'n “wetenskap” ingestel op die objektiewe beoordeling van die ware innerlike mens deur bestudering van sy uiterlike kenmerke, is veral in die retoriek gebruik om deur kunsmatige optredes, na willekeur 'n gewenste (maar valse) persoonlikheid vir die toehoorder te skep.

LITERATUURVERWYSINGS

- Barton, T.S. (1994). *Power and Knowledge* (Ann Arbor: University of Michigan Press) pp. 95-131.
- Schmidt, J. (1950). *Physiognomik*. In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Red.: S. Kroll (Stuttgart: Metzlersche Verlagsbuchhandlung). Vol. 20, pp. 1064-1074.
- Förster, R. *Scriptores Physiognomici*, Vol. 1 (Leipzig, 1884), Vol. 2 (Leipzig, 1893).
- Evans, E.C. (1935). Roman descriptions of personal appearance in history and biography. *Harvard Studies in Classical Philology* 46, 43-84.
- Stol, M. (2000). *Birth in Babylonia and the Bible. Its Mediterranean Setting* (Groningen: Styx Publications), c.1 *passim*.
- Misener, G. (1924). Iconistic Portraits. *Classical Philology* 19, 97-123.
- Sullivan, R. (2001). Deformity. A Modern Western Prejudice with Ancient Origins. *Proc. R. Coll. Phys. Edinb.* 31, 262-6.
- Bremmer, J., Roodenburg, H. (1991). *A Cultural History of Gestures* (Oxford: Blackwell Publ.), pp 16-46.
- Aulus Gellius (1927). *The Attic Nights. Pythagoras* 1, 9. Loeb Classical Library. Vertaler: Rolfe, J.C. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Diogenes Laertius (1925). *Lives of Ancient Philosophers* VI. 9, 15. Loeb Classical Library. Vertaler: Hicks, R.D. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Apuleius, *On Plato and his Doctrine* c.1. Verwysing in Evans (nota 14) p. 103.
- Cicero (1942). *De Fato* IV.8 – V.10. Loeb Classical Library. Vertaler: Rackham, J. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Diogenes Laertius (1925). In: *Lives of Ancient Philosophers. Cleanthes* VII.173 – 174. Loeb Classical Library. Vertaler: Hick, R.D. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Evans, E.C. (1941). The Study of Physiognomy in the Second Century. *Trans. and Proc. of American Philological Association* 72, 96-108.
- Theophrastus (1933). *Characters*. Loeb Classical Library. Vertaler: Rusten, G. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Plutarchus (1964). *Sulla*. In: *Plutarch. Fall of the Roman Republic. Six Lives*. Vertaler: Warner, R. (Penguin Classics).
- Suetonius (1960). *The twelve Caesars. Augustus* c.79; *Gaius* (Caligula) c. 50. Vertaler: Graves, R. (London: Penguin Books).
- Barton, T.S. (1994). *Power and Knowledge* (Ann Arbor: University of Michigan Press), pp. 133-168.
- Sextus Empiricus (1933). *Outlines of Pyrrhonism*. I, 85. Loeb Classical Library. Vertaler: Burry, R.G. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Philostratos (1921). *Vit. Soph.* 2, 618. In: *The Lives of the Sophists*. Loeb Classical Library. Vertaler: Wright, W.C. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Plinius (1944). *Pliny. Natural History* XI. 114. Loeb Classical Library. Vertaler: Rackham, H. (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press).
- Pack, R.A. (1941). Artemidorus and the Physiognomists. *Trans. and Proc. of Amer. Phil. Ass.* 72, pp 321-334.
- Aristoteles (1955). *Aristotle. Minor Works. Physiognomics*. I-IV. Loeb Classical Library. Vertaler: Hett, W.S. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Major, R.H. (1954). *A history of medicine*. Vol. I (Springfield, Ill.: Charles Thomas Publ.), pp. 103-110.
- Hippokrates (1931). *Hippocrates. Regimen* 1, 36. Loeb Classical Library. Vertaler: Jones, W.H.S. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Hippokrates (1994). *Hippocrates. Epidemics* II. 6, 10, 14, 15, 18; VI. 2, 6, 13. Loeb Classical Library. Vertaler: Smith, W.D. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Hippokrates (1983). *Hippocrates. Aphorisms* II. 5, 33, 35, 40; IV. 39, 48, 49, 64; V. 28, 32, 34, 37, 38, 46; VI. 2, 43. Loeb Classical Library. Vertaler: Jones, W.H.S. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Hippokrates (1983). *Hippocrates. Airs, Waters, Places. Hippocratic Writings*. Loeb Classical Library. Vertaler: Jones, W.H.S. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Retief, F.P., Cilliers, L. (2000). Hippokrates: feit en fiksie. *Geneeskunde* 42 (10), 10-14.
- Barton, T.S. (1994). *Power and Knowledge*. (Ann Arbor: University of Michigan Press), pp 169-175.
- Xenophon (1923). *Memorabilia* III. X, 5-8. Loeb Classical Library. Vertaler: Marchant E.C. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Seneca (1928). *De Ira*. In: *Moral Essays*. Loeb Classical Library. Vertaler: Bassore, J.W. Cambridge, Massachusetts.: Harvard University Press.
- Marcus Aurelius (1964). *Meditations*. Vertaler: Stanifoth, M. Penguin Classics.
- Tacitus (1937). *Annals* Bk. IV. Loeb Classical Library. Vertaler: Jackson, J. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
- Tacitus (1970). *Agricola, Germania, Dialogue on Oratory*. Loeb Classical Library. Vertaler: Hutton, M. et al. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).